

INFLÁCIÓK A 18–20. SZÁZADBAN

58 GARAMI ÉRIKA

A háborúk és az infláció között általában könnyű kimutatni összefüggéseket. A pénz értéke csökken, az árak – különösen az élelmiszereké – emelkednek, ez pedig mindenkit érint.

A Napóleon ellen vívott háború idején a Habsburg Birodalom már évtizedek óta használta a fém pénzek mellett papírpénzt is, amit szintén egy háború, a hétéves háború (1756–1763) hívott életre, arra az átmeneti időre, amíg a béke, s azzal együtt az ezüstpénzek szokásos forgalma helyre nem áll. A papírpénzek azonban nem tűntek el

a háború után sem, állandósult a forgalmuk. Bevezetésükkor a lakosság bízott bennük, kedvelték azokat, még 1–1,5 százalékos felár (ázsió) is kialakult a fém pénzekkel szemben. Ez egészen 1797-ig tartott, amikor is az elhúzódó háború és az utolsó kibocsátás mennyiségének eltitkolása megingatta a lakosság papírpénzbe vetett bi-

Alexander Kotzebue *A kunnersdorfi csata* (1759. augusztus 12-én) című festménye a hétéves háború egyik fontos ütközetét örökíti meg

I. Ferenc 1 krajcárosa, kőrmöcbányai veret (Takk©2021)

zalmát; a bankjegyek fémpénzre váltását pedig felfüggesztették. A kétféle pénz értéke rövid ideig azonos volt, majd egyre inkább eltolódott az ezüst javára a valós forgalomban, noha hivatalosan mindig is azonos volt az árfolyamuk.

Magyarországon ekkor még nem voltak bankok, az osztrák pénzügyi kormányzat által megbízott Winer Stadtbank adott ki bankjegyeket, amelyek a birodalom egész területén forogtak, így – önálló magyar jegybank hiányában – Magyarországon is. A lakosság ugyan szívesebben látott volna ezüstpénzeket, de azok mindenképp eltűntek a forgalomból. Az emberek, ha tehették eltették, teaurálták a fémpénzeket. Noha a belföldi fizetéseknel a bankcédula kiszorította a fémpénzt, de a nemzetközi pénzforgalomban az értékpénzek, az ezüst és az arany továbbra is megmaradtak.

A bankjegyeket eredetileg a pénztáraknál kívánságra névértéken fémpénzre – korabeli szóhasználatnál ércpénzre – is lehetett váltani, ugyanakkor váltópénztárból azonban kevés volt, és Bécs még azt a keveset sem tudta annyi ezüstrrel ellátni, amennyire

igény lett volna. Mivel az árak egyre magasabbak voltak, s a pénz egyre jobban elértéktelenedett, egyre nagyobb mennyiségre lett volna belőle szükség. 1800-ban már

olyan méretű volt a fémpénzek hiánya, hogy az elrejtett fémpénzek pótlására kisebb címleteket, 1 és 2 guldeneseket (magyarul forintosokat) bocsátottak ki. Ekkor írták elő először a bankjegyek kötelező elfogadását a magánszemélyek közötti pénzforgalomban. A fémpénzváltást pedig korlátozták. Pénzhamisítókról és spekulánsokról is egyre gyakrabban szóltak a híradások, az utóbbiakról különösen az 1809-es ezüstpátenst követően. Ez kimondta, hogy néhány kivétellel – például antik érmék, orvosi műszerek – az aranyakat és az ezüstöket be kell szolgáltatni. Mivel a rendelet hatálya nem terjedt ki Magyarországra, ezt kihasználták a csempészek és a spekulánsok is.

A Napóleonnak fizetendő súlyos hadisarc is jelentősen megterhelte az amúgy is nehéz pénzügyi helyzetet. Magyarországot egyébként kevésbé sújtotta a háború, sőt a háborús konjunktúra előnyeit élvezte. A megnövekedett gabonai igényeket többnyire magyar földekről elégítették ki. A búza

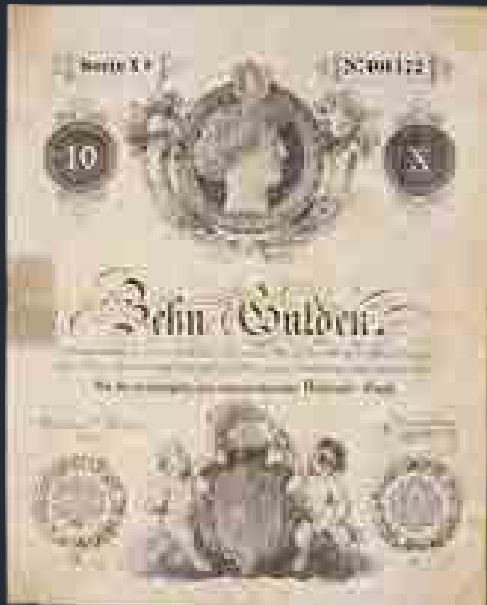

A Winer Stadtbank 1796-os 10 guldenes kibocsátása

Az Osztrák Nemzeti Bank 5 guldenese 1816-ból

Az Osztrák Nemzeti Bank 10 guldenese 1841-ből

„Beváltójegy” (*Einlösungsschein*), 20 gulden, 1811

„Előlegezési jegy” (*Anticipationsschein*), 10 gulden, 1813

és egyéb gabonák ára így az inflációt messze meghaladó mértékben, 10–14-szeresére nőtt ezekben az években. Az infláció haszonélvezői tehát leginkább a hadsereget ellátó magyar gabonatermelő földesurak, kismemesek és kereskedők lettek.

A 19. század elején a vármegyegyűlések és az országgyűlések a rendek tiltakozásától voltak hangosak. Követelték a papírpénzek megszüntetését, de legalább mennyiségük csökkentését. Azzal érveltek, hogy a pénzverés joga, az uralkodói felségjog csak az arany- és az ezüstpénzre terjed ki, a papírpénzekére és a rézpénzekére nem. Az ezekkel kapcsolatos változtatásokhoz a rendek szerint az ő beleegyezésükre is szükség lett volna, de ez nem történt meg. A tiltakozások nem vezettek eredményre, s újabb és újabb papírpénz-kibocsátások követték egymást, igény szerinti mennyiségben nyomtatva, sőt a rézpénzek is megmaradtak. Az árak addig soha nem látott mértékben nőttek, ennek kezelésére még „drágasági bizottságot” is felállítottak. Különböző intézkedésekkel, így például a nemesfémek kivitelének és idegen pénzek behozatalának tilalmával igyekeztek gátat vetni az inflációnak. Megoldást azonban egyik intézkedés sem hozott. A különféle új adók bevezetésének tervei, valamint külföldi és belföldi kölcsönök felvétele mellett már 1806-ban komolyan foglalkoztak a pénz leértékelésével, ami végül öt évvel később következett be. 1811 elejére érte el az infláció a csúcspontját, a bankjegyek értéke pedig a mélypontot. 1 ezüst gulden 819–835 papírguldenrel volt már ekkor egyenlő. Több mint 1 milliárd gulden értékű papírpénz volt forgalomban, az első, 1762-es kibocsátás 12 millió guldenéhez képest. Ekkora mennyiségű papírpénzt a Habsburg Birodalom már nem tudott kezelni.

A legnagyobb titokban tartott előkészületek után, felfegyverzett katonaság jelenlétében hirdették ki az uralkodó, I. Ferenc (ur. 1792–1835) által 1811. február 20-án aláírt csődpátenst (*Bankrottpatent*), amely a pénz értékét egyötödére szállította le. A devalváció sokként érte a lakosságot, de az általános elkeseredés ellenére a pénzváltás békésen zajlott. Azokat a címleteket, amelyek nem voltak öttel maradék nélkül oszthatók, kivonták a forgalomból. Ez leginkább a szegényebb parasztságot érintette érzékenyen, akinek a megtakarításai (ha egyáltalán voltak) 6 krajcárosokban feküdtek. Ugyanígy érzékenyen érintette azokat is, akiknek a teljes vagyoniát papírpénz képezte, például a hadsereget gabonával ellátó gazdálkodókat.

Mivel fedezett bankjegyek kiadására nem volt lehetőség, a régi papírpénzek helyett – fémpénz ugyanis ekkor már alig volt a forgalomban – új jegyeket, az ún. „beváltójegyeket” adtak ki (*Einlösungsschein*) 5 régiért 1 újat; tehát 100 forint helyett hivatalosan 20 forintot, azonban a valós érték többször még ezt sem érte el. A váltójegyeket egy újonnan létrehozott „de-

putáció” – tehát nem bank– adta ki ideiglenes jelleggel. Elértéktelenedésük megakadályozására elvileg csak annyi papírpénzt lehetett volna kibocsátani, amennyi régi bankjegyet beváltak. A kibocsátható mennyiséget 212 millió guldenben maximalizálták, és az uralkodónak meg kellett ígérnie, hogy nem növeli számukat. A pénzrendszer neve pedig „bécsi érték” (*Wiener Währung*) lett.

Az adósságok kérdését nem lehetett egyszerű átszámítással elrendezni. Az adósok és hitelezők közötti számolások segítségével kiadták az ún. bécsi skálát. Ebben 1799 januárjáig visszamenőleg rögzítették a papír- és a fém-pénz árfolyamát. Ezzel elismerték hivatalosan is a mintegy tizenkét éve tartó inflációt.

Az új jegyeket névértéküknél alacsonyabb árfolyamon lehetett csak elfogadtatni, ami az árak gyors emelkedését eredményezte. Az állam a kiadásokat kölcsönrel igyekezett fedezni. A háború folytatódott, tovább nőtt az államadósság, s így további pénzmennyiségre volt szükség. A drámai devalváció tehát nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Két évvel később új néven új pénzjegyeket hoztak forgalomba, az „előlegezési jegyeket” (*Anticipationsschein*). Fedezetük egy, a jövőben befolyó földadó (lett volna). A kibocsátási mennyiséget nem korlátozták, igény szerint kerültek forgalomba, ami az értéküket csökkentette.

Philipp Stadion gróf, a konszolidáció egyik kulcsszereplője

1815-ben azonban véget ért a háború, a következő év pedig már a konszolidáció éve volt. Ekkor 679 millió gulden bécsi értékű jegy volt forgalomban. Ezek beváltásának és az új papírpénzek kibocsátásának kérdését az Osztrák Nemzeti Bank megalapítása oldotta meg. A bank bankjegykibocsátásra szóló kizárólagos jogot, azaz privilégiumot kapott az egész Habsburg Birodalom területére. Így ezek a bankjegyek forogtak Magyarországon is. Amikor végre sikerült megállítani a fedezetlen bankjegykibocsátást, a papírpénz értéke is emelkedni kezdett. A bécsi értékről hivatalosan is visszatértek a korábbi, Mária Terézia által 1753-ban bevezetett úgynevezett „konvenciósi értékhez”. Mintegy két évi ingadozás után 250 bécsi értékű forint ért 100 konvenciósi forintot. Ez viszont újabb leértékelést jelentett. A gyakorlatban az átmenet nem ment egyik napról a másikra, különösen a nemesfémhiány miatt. Még sok éven át külön feltüntették, hogy bécsi, avagy konvenciósi értékben értendő-e az ár.

A piac végül csak lassan rendezte a pénzügyi viszonyokat. Mindez egészen 1848-ig tartott, amikor is a forradalmak hatására az emberek újra megrohmozták a pénzváltóhelyeket, hogy papírpénzekért ezüstpénzt kapjanak, majd ismét elrejtették az ezüstöket. S az árak akkor elkezdtek ismét emelkedni.

Az Osztrák Nemzeti Bank 1816-os alapítását ábrázoló emlékérem a 100 éves évfordulón

Az Osztrák Nemzeti Bank részvénye Beethoven nevére

Egymillió koronás 1923-ból

Egymilliárd B.-pengős 1946-ból

A *Ludas Matyi* satirikus hetilap ára 1946-ban a következőképp alakult:

- Január 1.: 2.000 pengő
- Február 3.: 10.000 pengő
- Március 10.: 100.000 pengő
- Április 7.: 400.000 pengő
- Május 3.: 8 millió pengő
- Június 2.: 1500 milpengő
- Július 7.: 100.000 adópengő
- Július 28.: 20 millió adópengő
- Augusztus 4.: 300 millió adópengő

Két jelentős infláció Magyarországon

A háborúk a 20. században is az inflációs folyamatok fő gerjesztői maradtak. Az első világháború egész Európa pénzügyeit megingatta, de a háború után a legnagyobb inflációt a német márka szenvedte el. 10 tojás ára 1920 februárjában 3,90 márka volt, két évvel később 40 márka, 1923 februárjában 2800, 1923 októberében pedig már 19 milliárd 500 millió (!) márka. Feljegyezték például, hogy egy vendéglőben mire felszolgálták a sört, többbe került, mint mikor megrendelték.

Magyarországon az első világháborút követő években a korona értéke rohamosan csökkent. A további romlásának megakadályozására tett egyik kísérlet volt az 1924 februárjában bevezetett takarékkorona. Ez lényegében egy számolási egység volt, a nemzetközi fizetéseket és a hitelek elszámolását volt hivatott segíteni. Kézpénzként tehát nem létezett. A papírkorona árfolyamát a takarékkoronához viszonyítva naponta állapították meg egy inflációs ráta segítségével. A takarékkorona értéke volt az állandó, a „papírkoronáé” pedig a pénzromlás mértékét tükrözte.

Magyarországon a 20. század első felének két legnagyobb inflációját, a koronáét és a pengőét is egy új valuta bevezetése zárta le. 1 pengő 12.500 koronával, 1 forint pedig 4×10^{29} „sima” pengővel vagy 200 millió úgynevezett adópengővel volt egyenlő. A „sima” pengő esetében valódi váltásról nem lehetett szó, mivel az ország teljes pengőállománya sem érte el az 1 fillért sem (azaz a forint váltópénzét).

1946-ban az infláció végnapjaiban a legmagasabb címletet, az Egymilliárd B.-pengőt már nem hozták forgalomba a forint bevezetése miatt. A legmagasabb címlet, amivel fizetni is lehetett, a Százmillió B.-pengős volt.

A hasonló hiperinflációk időszakában gyakorta jelentek meg árupénzek is, amik – ha egy rövid időre is – de átvették a pénz szerepét. A magyar hiperinfláció időszakában ez a tojás volt. A napilapok árát – több helyen – először csak egy tojás értékű pénzben, de néhány nappal később már tojásban tüntették fel az újság fejlécén.

